

روابط ایران و ترکیه (۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳)

تألیف:

دکتر میر ابراهیم صدیق

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام

مجمع علمی و فرهنگی مجد

سرشناسه : صدیق، میرابراهیم
عنوان و نام پدیدآور : روابط ایران و ترکیه (۲۰۰۲ - ۲۰۱۲) / میرابراهیم صدیق
مشخصات نشر : تهران: مجد، ۱۳۹۴.
مشخصات ظاهری : مصور (بخشی رنگی)، جدول، نقشه (رنگی)، نمودار (بخشی رنگی).
شابک : ۹۷۸-۶۰-۱۹۳-۴۴۱-۴

وضعیت فهرست نویسی : فیبا
موضوع : ایران -- روابط خارجی -- ترکیه
موضوع : ترکیه -- روابط خارجی -- ایران
رده - ی کسره : ۱۳۹۴ ص ۴/۱۶۵۷ DSR
رده بناس دیویی : ۳۲۷/۵۵۰۵۶
شماره کتابشناس ملی : ۳۹۳۲۱۳۰

هرگونه تکثیر کامل یا قسمتی از این کتاب بدون اجازه پدیدآورنده، یا ناشر خلاف قانون، شرع و اخلاق است.
رد خلد را به دفتر مرکزی «مجد» گزارش فرمایید.

روابط ایران و ترکیه (۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳)

تألیف: دکتر میرابراهیم صدیق

انتشای: ۱۳۹۴

چاپ اول: ۱۳۹۴ تعداد: ۵۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر به صاحب است.

دفتر مرکزی:

تهران، میدان انقلاب، تقاطع خیابان وحید نظری و ۱۲ فروردین پلاک ۱۰۸

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۰۹۴۱۶ - ۶۶۴۰۹۴۱۶

شابک: ۹۷۸-۶۰-۱۹۳-۴۴۱-۴

ISBN: 978-600-193-441-4

شعبه فروردین: خیابان ۱۲ فروردین، مقابل تعزیرات، پلاک ۲۸۳، طبقه دوم تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

شعبه اردیبهشت: خیابان اردیبهشت (میری جاوید)، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۵۷ تلفن: ۶۶۴۸۸۷۴

www.majdlaw.ir

E-mail: majdlaw92@gmail.com

سیستم اشتراک پذیری «مجد»:

ارسال پیامک حاوی نام و نام خانوادگی و شغل (در صورت تمایل) به شماره ۰۲۱۶۶۴۹۰۹۹۸
فصلنامه حقوقی مجد با ارائه مقالات اساتید مبرز حقوق کشور بطور منظم منتشر می شود.

فهرست مطالب

پیشگفتار..... ۱۳

فصل اول: کلیات و پیشینه پژوهش..... ۱۷

۱-۱) طرح مسأله..... ۱۹

۱-۲) اهداف تحقیق..... ۲۳

۱-۳) ادبیات موضوع تحقیق..... ۲۴

۱-۴) اهمیت و ارزش تحقیق..... ۳۱

۱-۵) سوال اصلی تحقیق..... ۳۲

۱-۶) سوالات فرعی و مفروضات..... ۳۲

۱-۷) فرضیه اصلی..... ۳۳

۱-۸) متغیرهای پژوهش..... ۳۳

۱-۹) تعریف مفاهیم..... ۳۴

۱-۹-۱) خاورمیانه..... ۳۴

۱-۹-۲) سیاست خارجی..... ۳۵

۱-۹-۳) سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۳۶

۱-۹-۴) سیاست خارجی جمهوری ترکیه..... ۳۶

۱-۹-۵) ساختار نظام بین الملل..... ۳۷

۱-۹-۶) متغیرهای پنجگانه مدل پیوستگی بیمه روزگار..... ۳۷

۱-۱۰) روش و نوع تحقیق و گردآوری اطلاعات..... ۳۹

۱-۱۱) موانع، مشکلات و محدودیت های تحقیق..... ۳۹

۱-۱۲) سازماندهی تحقیق..... ۴۰

فصل دوم: چارچوب تئوریک پژوهش..... ۴۱

۲-۱) از رئالیسم تا رئالیسم نئوکلاسیک..... ۴۳

۲-۱-۱) رئالیسم..... ۴۳

۲-۱-۲) نئورئالیسم..... ۴۷

۲-۱-۳) رئالیسم نئوکلاسیک..... ۵۲

۲-۱-۳-۱) رئالیسم تهاجمی..... ۵۲

۲-۱-۳-۲) رئالیسم تدافعی..... ۵۳

۲-۲) ساختار نظام بین الملل و رویکردهای سیاست خارجی ایران و ترکیه..... ۵۶

۵۶.....	۲-۲-۱) جمهوری اسلامی ایران
۵۸.....	۲-۲-۲) جمهوری ترکیه
۶۱.....	۲-۳) رهیافت پیوستگی چند سطحی
۶۱.....	۲-۳-۱) نظریه تصمیم گیری (سطح تحلیل خرد)
۶۴.....	۲-۳-۲) رهیافت مختلط یا میانبرد (ترکیب دو سطح تحلیل)
۶۴.....	۲-۳-۲-۱) نگاه کلی
۶۵.....	۲-۳-۲-۲) متغیرهای پنجگانه مدل پیوستگی جیمز روزنا
۶۵.....	۲-۳-۲-۲-۱) متغیر شخصیت تصمیم گیرنده (فرد)
۶۵.....	۲-۳-۲-۲-۲) متغیر نقش و میزان اختیارات تصمیم گیرنده
۶۵.....	۲-۳-۲-۲-۳) متغیر دیوانسالاری حکومتی
۶۶.....	۲-۳-۲-۲-۴) متغیر جامعه یا اجتماعی
۶۶.....	۲-۳-۲-۲-۵) متغیر نظام بین الملل (سیستم یا محیطی)
۶۸.....	۲-۳-۳) رهیافت تقابلی چندلایه
۷۰.....	۲-۴) مفاهیم اساسی پرریشتر
۷۰.....	۲-۴-۱) قدرت و منافع ملی
۷۱.....	۲-۴-۲) امنیت و دیپلماسی
۷۳.....	۲-۴-۳) جهانی شدن و امنیت
۷۵.....	۲-۴-۴) ساختار نظام بین الملل
۷۶.....	۲-۴-۵) قدرت نرم
۷۹.....	۲-۴-۶) قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران
۸۳.....	۲-۴-۷) اهمیت خاورمیانه و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران

فصل سوم: سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳

۸۷.....	تا ۲۰۱۳
۸۹.....	۳-۱) کلیات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران
۸۹.....	۳-۱-۱) رویکرد نظری
۹۵.....	۳-۱-۲) اصول، مبانی، اهداف و گفتمان ها
۱۰۳.....	۳-۲) سیاست خارجی ایران در دولت احمدی نژاد
۱۱۰.....	۳-۳) خاورمیانه و سیاست خارجی ایران
۱۱۰.....	۳-۳-۱) موقعیت ایران و اهمیت خاورمیانه
۱۱۲.....	۳-۳-۲) اهمیت خاورمیانه در امنیت بینالملل
۱۱۵.....	۳-۳-۳) جنگ نرم و ایران هراسی
۱۱۷.....	۳-۴) نقصانها و چالشهای سیاست خارجی ایران

فصل چهارم: سیاست خارجی ترکیه و حزب عدالت و توسعه	۱۱۹
۴-۱) جمهوری نوین ترکیه	۱۲۱
۴-۱-۱) اطلاعات پایه	۱۲۱
۴-۱-۲) رابطه سکولاریسم و اسلام در جمهوری ترکیه	۱۲۲
۴-۱-۳) ساختار حکومتی جمهوری ترکیه	۱۲۳
۴-۱-۳-۱) قانون اساسی	۱۲۴
۴-۱-۳-۲) قوه مجریه	۱۲۷
۴-۱-۳-۳) قوه مقننه	۱۲۷
۴-۱-۳-۴) قوه قضائیه	۱۲۸
۴-۱-۳-۵) شورای امنیت ملی	۱۲۹
۴-۱-۴) ساختار سیاسی جمهوری ترکیه	۱۲۹
۴-۱-۴-۱) نظام انتخاباتی	۱۲۹
۴-۱-۴-۲) احزاب سیاسی	۱۳۰
۴-۱-۵) نقش لایسم و سکولاریسم در ساختار سیاسی	۱۳۱
۴-۱-۶) اصول سیاست خارجی جمهوری ترکیه	۱۳۲
۴-۲) سیاستهای نخبگان حزب عدالت و توسعه	۱۳۵
۴-۲-۱) سیاستهای رجب طیب اردوغان	۱۳۶
۴-۲-۲) سیاستهای عبدالله گل	۱۳۷
۴-۲-۳) تفکرات احمد داوداوغلو	۱۳۸
۴-۳) مهمترین مسائل اثرگذار بر سیاست خارجی ترکیه	۱۳۹
۴-۴) سیاست خارجی حزب عدالت و توسعه در دوره بنه	۱۴۳
فصل پنجم: روابط سیاسی - دیپلماتیک و امنیتی ایران و ترکیه	۱۴۷
۵-۱) تحلیلی کلی بر روابط ایران و ترکیه	۱۴۹
۵-۲) روابط سیاسی ایران و ترکیه	۱۵۳
۵-۳) روابط امنیتی تهران - آنکارا	۱۵۸
۵-۳-۱) سیاستهای امنیتی ایران در افق ۱۴۰۴	۱۵۸
۵-۳-۲) روابط امنیتی	۱۶۰
۵-۴) مخالفان منطقه‌ای و بین‌المللی تعاملات سطح بالای ایران و ترکیه	۱۶۵
فصل ششم: روابط اقتصادی و فرهنگی ایران و ترکیه	۱۶۷
۶-۱) روابط دوجانبه اقتصادی پیش از سال ۲۰۰۲	۱۶۹
۶-۲) روابط دوجانبه اقتصادی پس از روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه	۱۷۲

- ۱۷۲ (۶-۲-۱) اقتصادمحوری در حزب عدالت و توسعه (دولت تاجر)
- ۱۷۶ (۶-۲-۲) سیاستهای اقتصادی ایران
- ۱۷۹ (۶-۲-۳) روابط اقتصادی دوجانبه در نگاه دولتمردان
- ۱۸۰ (۶-۲-۴) تحولات روابط اقتصادی تهران - آنکارا
- ۱۸۶ (۶-۳) تأثیر روابط سیاسی دو کشور بر روابط اقتصادی
- ۱۸۸ (۶-۴) تعامل اقتصادی ایران و ترکیه: مخالفان منطقه ای و بین المللی
- ۱۹۰ (۶-۵) روابط فرهنگی ایران و ترکیه
- ۱۹۰ (۶-۵-۱) سیاستهای فرهنگی جمهوری اسلامی ایران
- ۱۹۲ (۶-۵-۲) مبادلات فرهنگی ایران و ترکیه

فصل هفتم. عوامل مؤثر در روابط ایران و ترکیه ۱۹۵

- ۱۹۷ (۷-۱) نگاه کلی ایران به ترکیه
- ۲۰۱ (۷-۲) دولت عدالت و توسعه و عمق استراتژیک
- ۲۰۴ (۷-۳) عوامل مؤثر در روابط دو کشور
- ۲۰۴ (۷-۳-۱) قرائت متفاوت از اسلام
- ۲۰۸ (۷-۳-۲) تحولات اخیر جهان
- ۲۱۳ (۷-۳-۳) تحولات سوریه
- ۲۱۵ (۷-۳-۳-۱) علل شکلگیری تحولات
- ۲۱۷ (۷-۳-۳-۲) تحلیل روند تحولات
- ۲۲۰ (۷-۳-۳-۳) سیاستهای ایران و ترکیه در قبال تحولات
- ۲۲۰ (۷-۳-۳-۳-۱) جمهوری اسلامی ایران
- ۲۲۲ (۷-۳-۳-۳-۲) جمهوری ترکیه
- ۲۲۸ (۷-۳-۳-۳-۳) نزدیکی ترکیه به عربستان و تحولات
- ۲۳۱ (۷-۳-۴) مسأله فلسطین و روابط ترکیه با اسرائیل
- ۲۳۲ (۷-۳-۴-۱) روابط اقتصادی ترکیه و اسرائیل
- ۲۳۴ (۷-۳-۴-۲) عوامل ترغیب کننده نزدیکی میان ترکیه و اسرائیل
- ۲۳۷ (۷-۳-۴-۳) نگاه کلی حزب عدالت و توسعه به اسرائیل
- ۲۳۸ (۷-۳-۴-۴) نگاه کلی اسرائیل به ترکیه
- ۲۴۰ (۷-۳-۴-۵) حمله به کشتی ماوی مرمره (۲۰۱۰)
- ۲۴۲ (۷-۳-۴-۶) مواضع جمهوری اسلامی ایران در قبال اسرائیل
- ۲۴۳ (۷-۳-۵) استقرار سپر دفاع موشکی ناتو در خاک ترکیه
- ۲۴۵ (۷-۳-۶) مسائل هسته ای ایران و تبلیغات غرب
- ۲۴۷ (۷-۳-۷) سیاست خارجی چندوجهی و منطقه ای ترکیه

۲۵۲	 عراق (۷-۳-۷-۱)
۲۵۳	 کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس (۷-۳-۷-۲)
۲۵۴	 آسیای مرکزی و قفقاز (۷-۳-۷-۳)

فصل هشتم: رهیافت پیوستگی چند سطحی ایران به تحولات خاورمیانه

۲۵۷	 از ۲۰۰۲ الی ۲۰۱۳
	(۸-۱) متغیرهای اثرگذار بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (تأکید بر خاورمیانه)
۲۵۹	
۲۵۹	 (۸-۱-۱) تأثیر متغیر شخصیت تصمیم‌گیرنده (فرد)
۲۶۱	 (۸-۱-۲) تأثیر متغیر نقش و میزان اختیارات تصمیم‌گیرنده
۲۶۴	 (۸-۱-۳) تأثیر متغیر دیوانسالاری حکومتی
۲۶۷	 (۸-۱-۴) تأثیر متغیر جامعه یا اجتماع
۲۶۹	 (۸-۱-۵) تأثیر متغیر سیستم بین‌الملل
۲۷۲	 (۸-۲) عوامل تعیین‌کننده سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه
۲۷۳	 (۸-۲-۱) ژئوپلیتیک و تأثیر آن
۲۷۴	 (۸-۲-۲) قدرت نرم
	(۸-۲-۳) تحلیلی کلی بر سیاست خارجی ایران در خاورمیانه بر اساس مدل پیوستگی روزه نا
۲۷۷	

فصل نهم: رهیافت پیوستگی چند سطحی ترکیه به تحولات خاورمیانه از

۲۷۹	 ۲۰۱۳ تا ۲۰۰۲
	(۹-۱) متغیرهای اثرگذار بر سیاست خارجی جمهوری ترکیه (تأکید بر خاورمیانه)
۲۸۱	 (۹-۱-۱) تأثیر متغیر شخصیت تصمیم‌گیرنده (فرد)
۲۸۲	 (۹-۱-۲) تأثیر متغیر نقش و میزان اختیارات تصمیم‌گیرنده
۲۸۳	 (۹-۱-۳) تأثیر متغیر دیوانسالاری حکومتی
۲۸۵	 (۹-۱-۴) تأثیر متغیر جامعه یا اجتماع
۲۸۶	 (۹-۱-۵) تأثیر متغیر سیستم بین‌الملل
۲۸۸	 (۹-۲) عوامل تقویت‌کننده سیاست خارجی جمهوری ترکیه در خاورمیانه
۲۸۸	 (۹-۲-۱) اقتصاد
۲۹۰	 (۹-۲-۲) قدرت نرم
	(۹-۲-۳) تحلیلی کلی بر سیاست خارجی ترکیه در خاورمیانه بر اساس مدل پیوستگی روزه نا
۲۹۲	

فصل دهم: مقایسه سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری

ترکیه در خاورمیانه (۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳) ۲۹۷

۱-۱۰) مقایسه سیاست های منطقه ای ایران و ترکیه ۲۹۹

۱-۱-۱) سیاست خارجی کلان ۲۹۹

۱-۱-۲) تحولات بهار عربی (بیداری اسلامی) ۳۰۰

۱-۱-۳) روابط دوجانبه ۳۰۶

۱-۱-۴) کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس ۳۰۸

۱-۱-۵) عراق ۳۰۹

۱-۲) اقتصاد (رشد اقتصادی ترکیه و محدودیت های ایران در منطقه) ۳۱۲

۱-۳) قدرت نرم ۳۱۵

۱-۳-۱) ارائه الگویی متفاوت از اسلام به کشورهای خاورمیانه ۳۱۵

۱-۳-۲) منطقه اوراسیا - فلسطین ۳۱۸

۱-۴) مقایسه تأثیر مداخله نظامی بن الملل بر سیاست خارجی دو کشور در خاورمیانه ۳۲۲

فصل یازدهم: نتیجه گیری ۳۲۵

فهرست منابع (کتابنامه) ۳۴۷

فهرست نمودارها و شکل ها

نقشه ۱-۱: منطقه خاورمیانه.....	۳۵
نمودار ۱-۲: مقایسه تصویر مثبت کشورهای خاورمیانه.....	۶۰
نقشه ۱-۴: هندسه مرزی و پرچم ترکیه.....	۱۲۲
نقشه ۲-۴: موقعیت جغرافیایی و منطقه ای ترکیه.....	۱۴۲
شکل ۱-۵: بررسی تأثیر سطوح مختلف روابط سیاسی ایران - ترکیه بر سایر مناسبات.....	۱۵۷
شکل ۲-۵: نقش روابط امنیتی در ارتقاء جایگاه منطقه ای ایران - ترکیه.....	۱۶۴
جدول ۱-۶: آمار و ارقام مبادلات تجاری ترکیه با ایران از سال ۱۹۸۲ تا ۱۹۹۴.....	۱۷۰
نمودار ۱-۶: پیش بینی سهم تولید ناخالص داخلی ترکیه از کل جهان بر حسب قدرت برابری خن (درصد).....	۱۷۳
نمودار ۲-۶: رشد تولید ناخالص داخلی واقعی ترکیه طی سالهای ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۹ (به درصد).....	۱۷۴
جدول ۲-۶: تجارت خارجی (کلی) ترکیه.....	۱۷۵
نمودار ۳-۶: ارزش صادرات و واردات و تراز تجاری کالایی ایران و ترکیه طی سالهای ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ (ارقام به میلیون دلار).....	۱۸۲
جدول ۳-۶: درصد واردات ترکیه از ایران (۱۹۹۰ تا ۲۰۰۹).....	۱۸۳
جدول ۴-۶: درصد صادرات اختصاص یافته ترکیه به ایران (۱۹۹۹ تا ۲۰۰۹).....	۱۸۴
شکل ۱-۶: ارتقاء روابط ایران و ترکیه تأثیر بر جایگاه منطقه ای.....	۱۸۷
شکل ۲-۶: عوامل مؤثر در روابط اقتصادی پویا میان ایران و ترکیه.....	۱۸۹
شکل ۳-۶: نقش فرهنگ در روابط دوجانبه ایران و ترکیه.....	۱۹۴
شکل ۱-۷: نقش اسلام در روابط ایران و ترکیه.....	۲۰۵
شکل ۲-۷: تأثیر قرائت لیبرال از اسلام بر روابط ایران و ترکیه.....	۲۰۷
شکل ۳-۷: وضعیت مطلوب برای ایران در نقش سوریه در روابط ایران و ترکیه.....	۲۱۴
نمودار ۱-۷: صادرات و واردات ترکیه به سوریه از سال ۱۹۸۹ تا ۲۰۱۱ (بر اساس دلار).....	۲۲۴
نمودار ۲-۷: تعداد توریستهای سوری که وارد ترکیه شده اند بعد از سال ۲۰۰۰ (یکصد هزار نفر).....	۲۲۵
نمودار ۳-۷: مبادلات تجاری اسرائیل با ترکیه.....	۲۳۲
شکل ۴-۷: وضعیت نامطمئن برای ایران در نقش اسرائیل در روابط ایران و ترکیه (شغیعی و صبری، ۱۳۹۱: ۹۰).....	۲۳۳
شکل ۵-۷: وضعیت مطلوب برای ایران در نقش اسرائیل در روابط ایران و ترکیه.....	۲۴۳

شکل ۶-۷: تأثیر سپر دفاع موشکی ناتو بر ایران	۲۴۵
شکل ۷-۷: وضعیت منافع و سود ترکیه بر مبنای سیاست خارجی چندوجهی	۲۴۹
شکل ۷-۸: وضعیت منافع و سود ایران در سیاست خارجی چندوجهی ترکیه	۲۵۰
نقشه ۸-۱: پراکندگی جغرافیایی شیعیان در کشورهای منطقه	۲۶۴
جدول ۸-۱: منابع قدرت نرم ایران و نقش وزارت امور خارجه (داداندیش و احدی، ۱۳۹۰)	۲۶۶
نمودار ۸-۱: مقایسه سرعت رشد چهار ابزار اصلی ارتباطی جهان (گنجی دوست، ۱۳۸۷)	۲۶۶
نمودار ۹-۱: مترین علاقه مندیهای ترکیه در خاورمیانه در سال ۲۰۱۱	۲۶۹
نمودار ۹-۲: مقایسه مهمترین علاقه مندیهای ترکیه در خاورمیانه در سالهای ۲۰۰۹ تا ۲۰۱۱ (میانگین وزنی از ۷ کشور)	۲۹۴
نمودار ۹-۳: مقایسه مترین علاقه مندیهای ترکیه در خاورمیانه در سال ۲۰۱۲ و ۲۰۱۱	۲۹۵
نمودار ۹-۴: ویژگیهای کید برای الگو شدن	۲۹۵
(میانگین وزنی برای سال ۲۰۱۱)	۲۹۶
نمودار ۱۰-۱: ارزیابی تأثیر تحولات جهان عرب بر کل منطقه (۲۰۱۱)	۳۰۱
نمودار ۱۰-۲: مقایسه نظرات در خصوص مهمترین کشورهای تهدید کننده خاورمیانه	۳۰۳
نمودار ۱۰-۳: مقایسه نظرات در خصوص سهم این کشورهای تهدید کننده خاورمیانه بر اساس میانگین وزنی ۷ کشور (۲۰۱۱-۲۰۰۹)	۳۰۳
نمودار ۱۰-۴: مقایسه نظرات در خصوص مهمترین کشورهای تهدید کننده خاورمیانه (میانگین وزنی)	۳۰۴
شکل ۱۰-۱: تأثیرگذاری و تأثیرپذیری ایران و ترکیه از عراق	۳۱۲
جدول ۱۰-۱: تجارت خارجی ترکیه و مصر (هزار دلار)	۳۱۳
جدول ۱۰-۲: تجارت خارجی ترکیه و ایران (هزار دلار)	۳۱۴
نمودار ۱۰-۵: مقایسه درک از قدرت منطقه‌های ۴ کشور اصلی خاورمیانه (ترکیه، ایران، عربستان سعودی و مصر)	۳۱۶
نمودار ۱۰-۶: مقایسه پاسخ پرسش شوندگان به سوال میزان اتکای سیاست خارجی کشورها به مذهب	۳۱۷
نمودار ۱۰-۷: سیر تاریخی روابط ترکیه و اسرائیل	۳۲۰
جدول ۱۱-۱: سیر تحول روابط ایران - ترکیه (گذشته، حال و آینده)	۳۴۱

پیشگفتار

ایران و ترکیه کشورهایی مهم و با نفوذ در منطقه خاورمیانه می‌باشند که ژئوپلیتیک منحصر به فردشان، اهمیت بیشتری به وزن و جایگاه‌شان در نظام بین‌الملل بخشیده است. ایران و ترکیه، طی سال‌های طولانی رابطه پر فراز و نشیبی را طی نموده‌اند. سطح رابطه افتان و خیزان دو کشور بیانگر حساسیت ویژه رابطه دارد. در واقع این روابط همیشه به دشمنان ضروری و دوستان طبیعی معروف بوده است. پس از روی کار آمدن حزب عدالت و ترسعه در ترکیه و محمود احمدی نژاد در ایران، فصل جدیدی از روابط میان دو بازیگر رقم خورد و جزو محدود دورانی بود که در همه سطوح روابط ارتقا یافت. بخش اعظمی از این ارتقای روابط متأثر از نگاه دولت عدالت و توسعه ترکیه به همسایگان به ویژه ایران و رویکرد دما‌بانه آنها بوده است. شکوفایی اقتصاد ترکیه در طول دوران نخست وزیری اردوغان و رفسی رفتارهای اسلام‌گرایانه و غرب ستیزانه وی جایگاه ترکیه را نزد ملت‌های خاورمیانه ارتقا بخشید. در حالی که در سوی مقابل اقتصاد ایران به دلیل تحریم‌های جهانی، اوضاع نامناسب را تجربه می‌نمود؛ به همین علت نزدیکی دو دولت به یکدیگر خردمندانه بوده است. در حقیقت مشی تاجر‌دما‌بانه دولت اردوغان و فشارهای اقتصادی ناشی از تحریم‌ها در دولت احمدی نژاد ربه ویژه در دوره دوم ریاست جمهوری) منجر به نزدیکی دو کشور در همه سطوح گردید اما به دلیل شکنندگی تک بُعدی بودن این وضعیت، به راحتی نوسان‌هایی در روابط پیش آمد که تحولات سوریه بزنگاه آن بوده است. تحولات جهان عرب و سپس سوریه، شکاف در نگاه دو کشور به منطقه را بیش از پیش نمایان ساخت که در نهایت به روابط دوجانبه تسری یافت. موضوع سوریه نشان داد که دو کشور نیازمند بینش اساسی‌تر در خصوص تحولات منطقه را دارند. یکی به یکدیگر برای مدیریت بحران هستند. اشتباه استراتژیک دولت اردوغان در نگاه به تحولات سوریه، نه تنها منافع و امنیت ترکیه را با تهدید مواجه ساخت بلکه منجر به از دست دادن زحمات چندین ساله استراتژی به صفر رساندن مشکلات با همسایگان شد. این رویکرد ضمن دور نمودن ترکیه از ایران، در نهایت موضوع مدیریت بحران منطقه‌ای خاورمیانه توسط قدرت‌های دورن منطقه‌ای را با تردیدهایی روبرو کرد. تقلیل سطح روابط ایران و ترکیه، بدون شک بر جایگاه هر دو بازیگر در زیرسیستم منطقه‌ای خاورمیانه اثر منفی می‌گذارد. واقعیت این است که غرب و به ویژه آمریکا و برخی از کشورهای عربی منطقه از نزدیکی ایران و ترکیه استقبال نمی‌نمایند و نزدیکی دو همسایه را در تقابل با منافع ملی خود

ارزیابی می‌کنند. بنابراین گزاره‌ها و عوامل متعدد داخلی و بیرونی بر روابط ایران و ترکیه اثرگذار است که هر کدام به تنهایی موضوع یک پژوهش جدا می‌باشد. بدین منظور اثر حاضر سعی نموده است بر اطلاعات، یافته‌ها و داده‌هایی تأکید نماید که خواننده با خواندن کتاب، کلیات و چارچوب مشخصی از روابط دو کشور بین سال‌های مورد مطالعه کسب نماید. بر این اساس کتاب حاضر از ۱۰ فصل و یک نتیجه‌گیری کلی تشکیل یافته است. در فصل نخست کلیات و پیشینه تحقیق مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در فصل دوم چارچوب نظری بحث شامل نظریات رئالیسم، نئورئالیسم و رئالیسم نئوکلاسیک و همچنین رهیافت پیوستگی چند سطحی و رهیافت التقاطی چندلایه می‌باشد که به عنوان چارچوب کلی بحث در فرآیند پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این فصل همچنین مفاهیم اساسی، الزامات، فراخور موضوع طرح و معرفی می‌گردد. در فصل سوم سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در خاورمیانه بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳ طرح و بررسی می‌شود. هدف اصلی این فصل، ارائه مباحثی است که مطابق با اصول کلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران باشد که نگاه پایه‌ای حفظ گردد اما با این حال با توجه به سال‌های مورد مطالعه در این تحقیق، سیاست خارجی ایران در دولت احمدی‌نژاد نیز طرح و بررسی می‌شود و همچنین در این فصل اصول‌ها و چالش‌های سیاست خارجی ایران نیز مورد اشاره قرار می‌گیرد. در فصل چهارم، سیاست خارجی جمهوری نوین ترکیه و حزب عدالت و توسعه شامل اصول و چارچوب‌ها، موارد، راهکارها و اکاوری قرار می‌گیرد. چارچوب فکری نخبگان حزب عدالت و توسعه نیز مورد اشاره قرار می‌گیرد. در فصل پنجم روابط سیاسی - دیپلماتیک و امنیتی ایران و ترکیه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد و همچنین در این فصل در گفتاری مجزا، مخالفان منطقه‌ای و بین‌المللی، عاملان تنش سطح بالای ایران و ترکیه نیز مورد بررسی قرار می‌گیرد. فصل ششم به روابط اقتصادی و فرهنگی ایران و ترکیه اختصاص دارد. روابط اقتصادی به دلیل ماهیت دولت تاجر بودن دولت اردوغان در دوره مورد بررسی، از اهمیت بالایی برخوردار است. در فصل هفتم عوامل مؤثر در روابط ایران و ترکیه مانند اسلام و مذهب، تحولات اخیر جهان عرب، تحولات سوریه، مسأله فلسطین و برنامه هسته‌ای ایران و عوامل مؤثر دیگر طرح و بررسی می‌گردد. فصل هشتم به رهیافت پیوستگی چند سطحی ایران به تحولات خاورمیانه بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳ اختصاص دارد که در آن ۵ متغیر فرد، نقش، بوروکراسی، اجتماع و سیستم بین‌الملل در ارتباط با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران مورد واکاوی قرار خواهد گرفت. همین روند در فصل نهم در قبال جمهوری ترکیه مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. در فصل دهم مقایسه‌ای میان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ترکیه در

منطقه خاورمیانه طی سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳ در موضوعاتی مانند کشورهای عربی خاورمیانه، تحولات اخیر جهان عرب، مناقشه فلسطین - اسرائیل، الگوبخشی، اقتصاد، قدرت نرم و غیره انجام می‌شود و در گفتاری، تأثیر ساختار نظام بین‌الملل بر سیاست خارجی دو کشور نیز بررسی می‌گردد. در پایان یک نتیجه‌گیری کلی از مباحث کتاب ارائه می‌شود و یافته‌های پژوهش در ارتباط با پرسش و فرضیه اصلی ارائه می‌شود. نگارنده در این کتاب سعی نموده است نگاهی کلی به روابط ایران و ترکیه بین سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳ داشته باشد و از ارائه جزئیات صرف نظر کرده است و خوانندگان محترم به خوبی واقفند که هر یک از عناوین و تیترها به دلیل تفصیل در موضوع، نیازمند پژوهشی جدا هستند. به ال ال این موضوع و همچنین طویل بودن مباحث در حوزه‌های مختلف، نگارنده به برخی ناستی‌ها و نقص‌های کتاب اذعان دارد و تمامی کژی‌ها و کاستی‌ها بر عهده می‌گیرد و امید دارد که اساتید و صاحب نظران در این حوزه با نقدی عالمانه در رفع کاستی‌ها و ایرادات این اثر مساعدت نمایند.

دکتر میرابراهیم صدیق

کرج، تابستان ۱۳۹۴